

lijk leven van Höss model staat voor dat van 'de' nazi-officier? In dat geval is dit boekje, dat niets anders is dan een gestructureerde, ingekorte primaire bron, goed bruikbaar voor het Holocaustonderwijs. De schrijver heeft Höss' ontboezemingen in een fascinerende vorm gegoten. Verschillende passages kunnen inzicht verschaffen in de werking van totalitaire systemen en de uitvoering van genociden, beter dan gruwelijke beelden van Auschwitz dat kunnen. De denkwereld van deze 'dader' komt zo dichtbij, dat leerlingen ook kan worden bijgebracht dat de Jodenvervolging minder een unieke gebeurtenis was dan een genocide die in essentie overal en voor elke bevolkingsgroep in gang kan worden gezet. Mensen als Höss zijn de noodzakelijke raderen in de machine: gezagsgetrouw, bezorgd om hun positie, overtuigd van de goede zaak; veelal 'normale' mensen met een beperkte blik. Helderder dan anderen Eichmann konden beschrijven, beschrijft Höss hier zichzelf als een schoolvoorbeeld van de banaliteit van het kwaad.

Nicole van der Steen

J.J.Woltjer, *Op weg naar tachtig jaar oorlog. Het verhaal van de eeuw waarin ons land ontstond.*

(Balans: Amsterdam 2011), 498 blz., € 29,95.

Vijftien jaar besteedde de Leidse emeritus hoogleraar J.J.Woltjer aan zijn *magnum opus* over de Nederlanden in de aanloop van de Tachtigjarige oorlog. Die voorgeschiedenis heeft hij wel heel ruim gekozen, zowel gemeten in de tijd - de Bourgondische vijftiende eeuw - als in de breedheid van deelonderwerpen. In de inleidende hoofdstukken krijgt de lezer al een vracht aan informatie te verstouwen over kenmerkende economisch-geografische bijzonderheden van de Lage Landen (de rivieren, tollen, handelswegen, steden) en over de dynastieke ambities van de Bourgondische hertogen, met een scherp oog voor de juridische en politieke trekken van elk gewest afzonderlijk. Besturen kwam neer op zeuren en trekken om bedes los te krijgen bij de standenvertegenwoordigers, veelal in ruil voor lucratieve erebaantjes voor hun kinderen. Ambten werden verpacht aan de hoogstbiedenden. Wie wil weten hoe verschillend per gewest de Bourgondische en Habsburgse pogingen tot centralisatie uitpakten, kan bij Woltjer terecht. Hét zwaartepunt van het boek vormen de godsdienstige tegenstellingen van de zestiende eeuw. Woltjer gaat zelfs terug naar de bronnen van het christelijk geloof, en die van riten, relieken en sacramenten, het kloosterwezen, de kerkorganisatie en de kerkelijke rechtspraak. Nog uitvoeriger zet hij de aard en de implicaties van het optreden van Luther, Zwingli en Calvijn uiteen, de beweging van de wederdopers en de uiteindelijk falende antwoorden van de Habsburgse heersers op deze 'ketterijen'. Met gevoel voor detail schildert hij de ketters en hun vervolgers te onzent. Weldra knetterden hier - net als elders - de brandstapels. In 1529 verordonneerde de keizer Karel V dat alle ketterse mannen moesten worden onthoofd, alle vrouwen verdronken of levend begraven.

Vergeefs! Plaatselijke magistraten waren lang niet zo fanatiek als Karel graag had gezien. Gevangen dissidenten werden door omstanders bevrijd, inquisiteurs moesten soms afdruipen, zoals Pieter Titelmans in Vlaanderen ondervond, één van de tientallen voorbeelden in dit boek. Het verzet tegen de ketterplakkaten kwam van gewone burgers en gewone rechters. Veel katholieken waren niet orthodox, maar 'protestantiserend', ze vonden dat de kerk van binnenuit hervormd moest worden.

Conflictbeheersing was ook het devies van de hoge edelen, die zagen hoe in Frankrijk een bloedige burgeroorlog woedde tussen hugenoten en katholieken. Wat dan volgt, hoort in het repertoire van elke geschiedenisdocent: Filips II, Margaretha, Granvelle, Smeekschrift, de vele gezichten van de Beeldenstorm, Alva, Bloedraad, Egmont & Hoorne, Tiende Penning, Watergeuzen… Maar tot mijn verbazing slaat Woltjer vervolgens de cruciale jaren 1572-1576 geheel over, om doodgemoedereerd verder te gaan met de Pacificatie (1576) en de Unie van Utrecht (1579). Hier gaapt echt een groot gat.

Toch kan Woltjer zich troosten met de gedachte dat zijn werk vast en zeker docenten van dienst kan zijn die - als voorbereiding op het CSE in 2012 en 2013 - zoeken naar nuanceringen en grijstinten in een klassiek zwart-wit-verhaal, en naar concrete verhalen van verzet en vervolging.

Jan van Oudheusden ■